

ОБОВ'ЯЗКОВЕ ЕКОЛОГІЧНЕ СТРАХУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

ПАШНЄВА Вікторія Анатоліївна - кандидат юридичних наук, доцент кафедри господарського і екологічного права Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського

УДК 347.764

В статті акцентується увага на актуальності та важкості обов'язкового страхування відповідальності за вред, причинений навколишній природній середовищу суб'єктом господарювання. Проаналізована законодавча база екологічного страхування в Україні, виявлені головні недоліки в цій сфері.

Ключові слова: екологічне страхування, навколишнє природне середовище, забруднення, обов'язкове страхування відповідальності.

Постановка проблеми та її актуальність

Запровадження в багатьох зарубіжних країнах відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища й обов'язкового страхування ризиків відповідальності стало поштовхом для активного розвитку нового виду страхування відповідальності - відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища. Це обумовлено низкою факторів. З одного боку, безліч негативних наслідків діяльності промислових підприємств, особливо галузей важкої промисловості, збільшення масштабів і ускладнення структури різних видів виробництв, зростання числа учасників виробничих і торговельних відносин істотно збільшили ступінь і концентрацію ризиків, і визначили високий розмір можливого екологічного збитку. З іншого боку, - підвищення ефективності технічних, технологічних і економічних засобів і інструментів захисту від можливих збитків стимулювало звернен-

ня саме до страхового механізму захисту від наслідків несприятливих подій.

Питання захисту від наслідків забруднення природного басейну актуальне і для України. Через високий розмір можливого збитку, численності суб'єктів, що можуть зазнати негативний вплив його наслідків, специфіки ризиків відповідальності за забруднення навколишнього природного середовища, застосування загальних норм цивільного й господарського права для регулювання відносин у зв'язку з відшкодуванням заподіяної шкоди виявляється недостатнім. Виникає потреба в спеціальних нормах і методах правового регулювання, а також спеціальних інструментах відшкодування можливої шкоди відносно видів діяльності із властивими їм властивостями потенційної небезпеки для навколишнього природного середовища.

У зв'язку із цим останнім часом все частіше фахівці звертають свою увагу до питання обов'язкового екологічного страхування [1; 2]. Однозначно вирішити вказане питання не так просто. Основні труднощі пов'язані як з розвитком самого екологічного страхування і становленням його методології (даний інститут тільки становиться як самостійний вид страхування), так і недосконалістю методик оцінки шкоди, відсутністю вимог до забруднювачів і порядку відшкодування ними заподіяної шкоди.

На сьогоднішній день відсутні єдині підходи до віднесення господарської діяльності до екологічно небезпечних видів діяльності, практично не ведеться облік випадків запо-

діяння шкоди природному середовищу, у багатьох випадках не встановлюється причина забруднення, отже, і безпосередній заподіювач. Все вищезазначене й обумовлює актуальність теми даної статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Певних проблем формування та розвитку інституту екологічного страхування торкалися у своїх працях такі загальновідомі вчені, як В. Базилевич, Н. Машина, В. Семенов, В. Шевчук, Ю. Шемшученко та ін. Окремим питанням екологічного страхування увага приділяється і у періодиці (Л. Грановська, І. Дубовіч, Х. Васишин та ін.). Проте законодавство у сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища потребує поглиблених розробок для посилення правової відповідальності за порушення екологічного законодавства.

Метою статті є аналіз законодавства у сфері обов'язкового екологічного страхування в Україні та виявлення його головних недоліків, обґрунтуванні необхідності запровадження обов'язкового страхування відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, що заподіюється суб'єктом господарювання.

Виклад основного матеріалу

На сьогодні в Україні немає ефективної системи запобігання і відшкодування шкоди, що заподіюється навколишньому природному середовищу, у тому числі шляхом запровадження обов'язкового екологічного страхування. Це обумовлює низка факторів.

Основна проблема пов'язана з тим, що наразі неможливо однозначно визначитися з видом екологічного страхування, що повинно стати обов'язковим. Адже кожний вид екологічного страхування має свою специфіку, свої об'єкти й предмети страхування, суб'єктів страхування, страхові випадки й т.д. І ніяким чином не можуть в одному виді страхування бути застраховані й природні ресурси, що мають вартість, як майно, і збитки держави, і природні об'єкти й компоненти природного середовища, які вартості не мають, і витрати на лікування,

відповідальність тощо. Ускладнюється ситуація і тим, що багато видів екологічного страхування знаходяться у початковій стадії розвитку, а деякі не здійснюються зовсім.

Для обов'язкового екологічного страхування необхідне визначення найважливішої й значимої сфери, що потребує першочергового регулювання та відповідного до цього виду страхування. Таким видом страхування, на наш погляд, є відповідальність за шкоду навколишньому природному середовищу, що заподіюється суб'єктом господарювання та є частиною відповідальності господарюючого суб'єкта і стосується тільки шкоди природному середовищу й шкоди життю й здоров'ю громадян, що заподіюється в результаті негативного впливу на навколишнє середовище.

Аналіз зарубіжних законодавчих актів (Директива про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну забрудненням від 23 липня 1991 р., Акт по навколишньому середовищу Великобританії від 19 липня 1995 р., Закон США «Про комплексне реагування, компенсацію і відповідальність за шкоду навколишньому середовищу» тощо) показав, що закон про екологічну відповідальність повинен стосуватися в першу чергу компонентів природного середовища, а не природних ресурсів. Екологічна шкода може бути заподіяна тільки природним ресурсам, що не є об'єктами власності. Якщо природний ресурс, якому заподіюється шкода, знаходиться у приватній власності, то шкода, заподіяна приватній власності повинна визначатися цивільним законодавством про відповідальність.

Зазначене положення міститься і в Конвенції Ради Європи 1993 р. про цивільну відповідальність за шкоду, заподіяну небезпечною для довкілля діяльністю. У ній встановлено, що кожна сторона страхує себе так, щоб у відповідних випадках ті, хто здійснює на власній території діяльність, пов'язану з ризиком, брали участь у встановленні режиму фінансового забезпечення екологічної безпеки, або ж мали і підтримували інші фінансові гарантії з метою відшкодування відповідальності, передбаченої Конвенцією [3]. Таке страхування не призначене для компенсації витрат на ліквідацію наслідків шкоди від техногенних впливів на довкілля, заподіяної власним землям чи майну страхувальника.

В Україні поки відсутній закон про обов'язкове страхування відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, що заподіюється суб'єктом господарювання, тому відшкодування шкоди безпосередньо навколишньому природному середовищу здійснюється в останню чергу.

Наразі відповідно до ст. 7 Закону України «Про страхування» підлягають обов'язковому страхуванню цивільна відповідальність: 1) оператора ядерної установки за ядерну шкоду, яка може бути заподіяна внаслідок ядерного інциденту; 2) суб'єктів господарювання за шкоду, яку може бути заподіяно пожежами та аваріями на об'єктах підвищеної небезпеки, включаючи пожежовибухонебезпечні об'єкти та об'єкти, господарська діяльність на яких може призвести до аварій екологічного та санітарно-епідеміологічного характеру; 3) експортера та особи, яка відповідає за утилізацію (видалення) небезпечних відходів, щодо відшкодування шкоди, яку може бути заподіяно під час транскордонного перевезення та утилізації (видалення) небезпечних відходів; 4) суб'єктів перевезення небезпечних вантажів на випадок настання негативних наслідків при перевезенні небезпечних вантажів [4]. Причому страхуються в обов'язковому порядку ризики цивільної відповідальності по зазначених зобов'язаннях, що виникають внаслідок заподіяння шкоди життю, здоров'ю фізичних осіб, майну фізичних і юридичних осіб.

У результаті у випадку настання страхової події виникає конкуренція позовів про відшкодування шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної майну, життю й здоров'ю третіх осіб. Причому страхові виплати, як правило, йдуть на відшкодування шкоди, заподіяної майну, життю й здоров'ю третіх осіб. Природні ж об'єкти фактично випадають зі сфери дії страхової сфери.

Очевидна складність в урегулюванні питань страхування у сфері охорони навколишнього природного середовища в межах тільки приватного права й цивільно-правової відповідальності призводить до того, що в більшості країн світу здійснюється виокремлення страхування відповідальності за шкоду, заподіяну навколишньому при-

родному середовищу, як самостійного й специфічного виду страхування, що потребує окремого й особливого нормативно-правового врегулювання.

У подібному напрямку ведеться робота й у країнах колишнього СРСР. Так, в 2004 р. вже набув чинності закон Азербайджанської Республіки про екологічне страхування. В 2005 році в Республіці Казахстан був прийнятий закон «Про обов'язкове екологічне страхування» [3].

Певна робота в сфері нормативного регулювання обов'язкового екологічного страхування ведеться й в Україні. Зокрема, на розгляд Верховної Ради України виносили два проекти Законів «Про обов'язкове екологічне страхування». У стані розроблення перебуває проект Закону України «Про екологічне страхування» № 1046-1 від 3 березня 2003 р., який визначає єдині умови та порядок здійснення екологічного страхування в Україні в обов'язковій формі, регулює відносини у зазначеній сфері та спрямовується на відшкодування шкоди, заподіяної майновим інтересам юридичних та фізичних осіб, внаслідок аварійного забруднення навколишнього природного середовища.

Існують й спеціальні закони та постанови, що встановлюють порядок та правила здійснення обов'язкового страхування конкретних видів об'єктів екологічного страхування, форми типового договору, особливі умови ліцензування, обсяги страхових сум та максимальні обсяги страхових тарифів.

Разом з тим необхідно відзначити, що незважаючи на певну роботу у зазначеному напрямку все ще не вдалося сформувати єдиних підходів до створення системи екологічного страхування, його нормативно-правовому забезпеченню. Аналіз законодавства, що регулює страхування відповідальності за заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу, показав, що жоден з діючих нормативних актів не здійснює правове регулювання в обсязі, достатньому для практичного впровадження екологічного страхування.

Не вирішуються проблемні питання й у проекті Закону України «Про екологічне страхування». У ньому відображені тільки деякі питання обов'язкового страхування відповідальності за шкоду навколишньому

АНОТАЦІЯ

В статті звернено увагу на актуальність і важливість обов'язкового страхування відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, що заподіюється суб'єктом господарювання. Проаналізовано законодавчу базу екологічного страхування в Україні, виявлено його головні недоліки у цій сфері.

природному середовищу, що заподіяна негативним впливом суб'єктів господарювання. Зокрема, не визначено види діяльності, що підлягають обов'язковому екологічному страхуванню, органи контролю за впровадженням та подальшим ефективним застосуванням екологічного страхування та додержанням законодавства у цій сфері.

Головне те, що у проекті відсутні методики оцінки шкоди, що заподіюється навколишньому природному середовищу (вода, атмосферне повітря, ґрунт і ін.), спеціальні методики з розрахунку тарифних ставок і резервних фондів. Це не дозволяє страховикам достатньо вірогідно оцінювати ймовірність настання страхового випадку й обґрунтовано приймати величину страхового тарифу.

Також законопроект не визначає наслідки невиконання або неналежного виконання зобов'язань суб'єктами страхування, не визначений порядок відшкодування шкоди, якщо страховий випадок настав після припинення господарської діяльності страховальника.

Висновки

Екологічне страхування є складною системою видів страхування з різних сфер страхування, що призначені для страхового захисту конкретних груп інтересів. На сьогодні нарізла необхідність у запровадженні такого обов'язкового виду екологічного страхування, як страхування відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, що заподіюється суб'єктом господарювання.

Аналіз чинного законодавства у сфері екологічного страхування дозволяє зробити висновок, що правове регулювання зазначеного виду екологічного страхування наразі в Україні здійснюється формально. З одного боку, воно регулюється як специфічний вид страхування, а з іншого боку, у контексті страхування цивільної відповідальності

SUMMARY

The article specifies the relevance and importance of compulsory liability insurance of damages caused to environment by an economic entity. Legislative basis of Ukrainian ecological insurance is analyzed; main shortages in this sphere are pointed out.

ті в рамках інших видів страхування. При цьому щодо деяких видів екологічно небезпечної діяльності закріплений механізм страхової відповідальності (хоча гарантій на випадок заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу не передбачено), а для більшості видів діяльності, ступінь екологічної небезпеки яких також велика, даний механізм взагалі не передбачений.

Запровадження обов'язкового страхування відповідальності за шкоду навколишньому природному середовищу, що заподіюється суб'єктом господарювання, може стати поштовхом для розвитку всієї сфери екологічного страхування (страхування лісного фонду, страхування відповідальності надрокористувачів за невиконання (неналежне виконання) робіт з консервації, ліквідації свердловин тощо) при умові належного правового закріплення.

Отже, наразі законодавство у сфері екологічного страхування потребує змін. Правові акти, які регулюють відносини по відшкодуванню шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, розроблені й затверджені різними за своїми функціями й завданням державними органами й не погоджені один з одним. Розвиток нормативно-правової бази також необхідний насамперед у сфері оцінки можливого збитку й екологічного ризику.

Література

1. Васишин Х.Р. Особливості правового регулювання екологічного страхування в Україні / Х.Р. Васишин // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 154-161.
2. Грановська Л.М. Теоретичні передумови впровадження екологічного страхування в Україні / Л.М. Грановська, Р.А. Сербіна // Таврійський науковий вісник. – 2010. – Вип. 68. – С. 108-112.
3. Асоціація екологічного страхування. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aekos.ru/documents/normative/>
4. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. в ред. від 09.11.2011 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.